

KONFERENCJE

DOI: 10.48261/PIS254613

MARIA ZIMA-MARJAŃSKA

Biuro Badań Historycznych IPN

ORCID: 0000-0001-5660-9374

SPRAWOZDANIE Z MIĘDZYNARODOWEJ KONFERENCJI NAUKOWEJ „POLSKA I WĘGRY W LATACH II WOJNY ŚWIATOWEJ. BILANS BADAŃ, BIAŁE PLAMY, PERSPEKTYWY BADAWCZE”. WARSZAWA, 25 WRZEŚNIA 2025 R.

Lata II wojny światowej stanowią jeden z najciekawszych okresów w dziejach relacji pomiędzy Polską i Węgrami. Przez większość tego czasu oba kraje znajdowały się po przeciwnych stronach konfliktu. Drugi z nich, dążąc do rewizji postanowień traktatu triańskiego, który pozbawił go ponad dwóch trzecich terytorium, od końca lat trzydziestych zacieśniał współpracę z III Rzeszą i w końcu stał się jej formalnym sojusznikiem. Zarazem władze w Budapeszcie, naciskane od wiosny 1939 r. przez Adolfa Hitlera, powołując się na tradycję braterstwa, nie wypowiedziały Polsce wojny, nie wsparły agresji hitlerowskich Niemiec na nasz kraj, a także odmówiły przepuszczenia przez swoje terytorium oddziałów Wehrmachtu, który chciał zaatakować II Rzeczpospolitą od południa.

Z końcem 1940 r. Węgry dołączyły do państw Osi, a w kwietniu następnego roku czynnie włączyły się w walkę po ich stronie, atakując Jugosławię, co zapoczątkowało ich formalny udział w II wojnie światowej. Wkrótce potem zmobilizowano tysiące żołnierzy w celu wsparcia działań Wehrmachtu przeciwko Armii Czerwonej. Honwedów dyslokowano m.in. na terenach zamieszkałych przez ludność polską, z którą szybko nawiązali kontakt. W omawianym okresie władze w Budapeszcie znane były z prowadzenia tzw. polityki balansowania, polegającej na pozostawaniu w sojuszu z III Rzeszą

przy jednoczesnym szukaniu porozumienia z aliantami. Liczyły na to, że wsparcie okazane Polakom może pomóc im w zabiegach o powojenny kształt granic. Ważną rolę pośrednika w nawiązaniu przez nie kontaktów z mocarstwami anglosaskimi odegrał polski rząd na uchodźstwie.

Temu nad wyraz ciekawemu okresowi stosunków między obu krajami poświęcona była międzynarodowa konferencja naukowa „Polska i Węgry w latach II wojny światowej. Bilans badań, białe plamy, perspektywy badawcze”, która odbyła się 25 września 2025 r. w Centralnym Przystanku Historia im. Prezydenta Lecha Kaczyńskiego w Warszawie. Wydarzenie zostało zorganizowane przez Instytut Pamięci Narodowej i Ambasadę Węgier w Polsce, w ramach Centralnego Projektu Badawczego „II wojna światowa i okupacje ziem polskich 1939–1944/45”. Celem tego spotkania było zarówno podsumowanie dotychczasowych ustaleń oraz kierunków prac historyków, jak i omówienie nieznanych dotąd tematów oraz wskazanie perspektyw badawczych, dotyczących powyższej tematyki. Konferencja cieszyła się dużym zainteresowaniem. Wśród gości obecni byli m.in. zastępca dyrektora Biura Badań Historycznych IPN dr hab. Konrad Graczyk, konsul generalny Węgier w Krakowie dr Tibor Gerencsér, dyrektor Instytutu Liszta – Węgierskiego Centrum Kultury w Warszawie Gáspár Keresztes, członek kapituły Nagrody „Semper Fidelis” i badaczka Zbrodni Wołyńskiej Ewa Siemaszko oraz byli ambasadorowie i parlamentarzyści. Podczas obrad wybitni znawcy stosunków polsko-węgierskich z obu krajów wygłosili dziesięć referatów w ramach trzech paneli. Referaty i głosy w dyskusjach prezentowano zarówno po polsku, jak i po węgiersku. Słuchaczom zapewniono symultaniczne tłumaczenie w obu językach.

Otwarcia konferencji dokonali dr hab. Karol Polejowski – zastępca prezesa IPN oraz István Íjgyártó – ambasador Węgier w Polsce. Pierwszy z mówców podkreślił, że to właśnie Węgry przyjęły tysiące polskich uchodźców cywilnych oraz wojskowych po napaści III Rzeszy i ZSRS na nasz kraj. Zaznaczył, że choć oba państwa znajdowały się w przeciwstawnych blokach militarno-politycznych, trwająca od stuleci przyjaźń między narodami manifestowała się w latach 1939–1945 bardzo wyraźnie, np. poprzez postawę żołnierzy węgierskich, dyslokowanych na okupowanych ziemiach polskich. Choć walczyli oni po stronie Wehrmachtu, ochraniali Polaków przed zbrodniami niemieckimi i ukraińskimi na Wołyniu, a także wydatnie pomagali powstańcom warszawskim. Również ambasador Węgier zaznaczył, że w tamtym, wyjątkowo trudnym czasie solidarność między obu narodami zdała egzamin. Jako przykład podał współpracę Józsefa Antalla seniora i Henryka Sławika na rzecz opieki nad polskimi uchodźcami na Węgrzech.

W ramach pierwszego panelu, stanowiącego wprowadzenie do tematyki obrad, wygłoszono trzy referaty. Rozpoczął prof. Arkadiusz Adamczyk z Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach, który w wystąpieniu zatytułowanym „Węgry i Polska wobec załamania się ładu wersalskiego i wybuchu konfliktu zbrojnego we wrześniu 1939

roku” omówił sytuację geopolityczną obu państw w momencie rozpoczęcia II wojny światowej. Badacz postawił hipotezę, że choć wzajemne stosunki w dwudziestoleciu międzywojennym były dalekie od ideału, to w założeniach polityki polskiej realizacja interesów narodowych nie mogła godzić w Węgry, a węgierskiej – w Polskę. Przedstawił także podłoże wzajemnych kontaktów na tle ówczesnej geopolityki, próbę ich zdynamizowania w latach 1938–1939 oraz rolę postanowień traktatów pokojowych z Wersalu i Trianon, dotyczących Europy Środkowej, w doprowadzeniu do wybuchu kolejnego konfliktu zbrojnego. Następny prelegent, mgr Maria Zima-Marjańska z Zespołu Pełnomocnika Prezesa IPN ds. Badań nad Terrorem Okupacyjnym na Ziemiach Polskich w latach 1939–1945, zaprezentowała zarys stanu badań nad historią stosunków polsko-węgierskich w okresie II wojny światowej, uwzględniający kierunki prac historyków oraz stopień opracowania poszczególnych kwestii, w tym dokonania najważniejszych autorów. Referentka zauważyła, że pomimo trudności związanych z badaniem kontaktów bilateralnych (dostępność źródeł, bariera językowa), w ciągu ostatniego dwudziestolecia wzrosło zainteresowanie omawianą tematyką, o czym świadczą wydane w tym czasie publikacje. Wskazała, że kwestią najlepiej opracowaną są dzieje uchodźstwa polskiego na Węgrzech, jednak wciąż jest wiele obszarów, które wymagają dalszych pogłębionych badań, a postulatem pozostaje opracowanie monografii poświęconej wzajemnym relacjom w latach 1939–1945. Następnie głos zabrał wiceprzewodniczący Węgierskiego Komitetu Pamięci Narodowej dr Áron Máthé, który próbował odpowiedzieć na pytanie, czy po stronie Polaków w wojnie obronnej 1939 r. walczyli węgierscy ochotnicy. Zauważył, że niewielka ilość źródeł utrudnia pogłębienie badań tej kwestii, m.in. nastręcza trudności w oszacowaniu dokładnej liczby ochotników. Nawet jeśli podejmowano próby sformowania z nich zwartej formacji wojskowej, zakończyły się one fiaskiem. Niemniej niewielka liczba Węgrów, głównie byłych żołnierzy Legionów Polskich, wsparła walki obronne Wojska Polskiego.

Następnie rozgorzała ciekawa dyskusja wśród panelistów i gości konferencji, której konkluzją było wskazanie kolejnych obszarów wymagających pogłębionych badań. Należy do nich np. Akcja Kontynentalna, na co uwagę zwrócił m.in. prof. Adamczyk. Zgodzono się z postulatem Marii Zimy-Marjańskiej, że jednym z najważniejszych zadań jest stworzenie monografii poświęconej historii stosunków polsko-węgierskich w omawianym okresie. Głos zabrał także były ambasador Polski na Węgrzech, Grzegorz Łubczyk, autor wielotomowego albumu poświęconego polskim uchodźcom w tym ostatnim kraju, pt. *Pamięć*, który wskazał, że oprócz naukowych form przekazu wiedzy, bardzo ważną rolę w upowszechnianiu dziejów obu państw odgrywa działalność popularyzatorska i edukacyjna, np. w formie filmów dokumentalnych.

W drugim i trzecim panelu sporo miejsca poświęcono sprawom uchodźców polskich na Węgrzech, ukazując, że wciąż – m.in. dzięki nieznanym wcześniej źródłom – można poszerzyć wiedzę z tego zakresu i podjąć niezbadane dotąd tematy. Rozpoczynający

drugą część obrad dr Szymon Brzeziński z Archiwum IPN omówił wybrane dzienniki polskich żołnierzy, internowanych we wspomnianym kraju, przechowywane w zasobie archiwalnym tej instytucji. Doktor habilitowany Tomasz Kurpierz z IPN w Katowicach przedstawił spory wokół osoby Sławika, prezesa Komitetu Obywatelskiego dla Spraw Opieki nad Polskimi Uchodźcami na Węgrzech, który – jako socjalista – stał się obiektem ataków ze strony części swoich rodaków, w tym uchodźców, przebywających w tym kraju. Referent przedstawił, w jaki sposób te konflikty i podziały polityczne wpływały na położenie uchodźców polskich na Węgrzech, utrudniając organizację wsparcia dla nich, a także na współpracę Sławika z Antallem, który w imieniu węgierskiego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych współorganizował opiekę nad przybyszami z II Rzeczypospolitej. W ostatnim referacie tej części konferencji, zatytułowanym „Stosunki między Węgierskimi Siłami Obronnymi a ludnością polską na sowieckim obszarze operacyjnym w latach 1941–1944”, dr Ákos Fóris, reprezentujący Instytut Historii Uniwersytetu im. Loránda Eötvösa w Budapeszcie oraz Instytut Badań nad Przemocą, podjął próbę omówienia kontaktów między oddziałami armii węgierskiej i ludnością polską na Wołyniu i w Galicji w latach 1943–1944. Oficjalnie Węgrzy realizowali tam zadania pomocnicze, m.in. pilnowali porządku, ubezpieczali linie kolejowe i zwalczali oddziały Armii Czerwonej. Referent przedstawił, na szerszym tle stosunków polsko-ukraińskich i węgiersko-ukraińskich, jak lokalna ludność polska była postrzegana przez dowódców i żołnierzy armii węgierskiej, przywołując zarówno pozytywne, jak i negatywne przykłady wzajemnych kontaktów. Przeanalizował, czy w rozkazach węgierskiego wojska wskazywano, jak należy traktować Polaków. Podczas dyskusji po zakończeniu panelu głos zabrał dr Máthe i Ewa Siemaszko, którzy – ze swoich perspektyw badawczych – opowiedzieli o relacjach pomiędzy polską ludnością Kresów Południowo-Wschodnich i żołnierzami węgierskimi, konkludując, że ci ostatni generalnie pozytywnie zapisali się w pamięci naszych rodaków, pomagając im na różne sposoby oraz ochraniając przed atakami Niemców i Ukraińców.

Trzecią część konferencji poświęcono kontynuacji tematyki uchodźstwa polskiego oraz biografiom postaci, które odegrały istotną rolę w dwustronnych relacjach i badaniach nad nimi. Panel rozpoczął dr István Miklós Balázs, dyrektor Polskiego Instytutu Badawczego i Muzeum w Budapeszcie, reprezentujący również Uniwersytet im. Loránda Eötvösa, wygłaszając referat poświęcony życiu kulturalnemu Polaków w obozach dla uchodźców na Węgrzech. Historyk podkreślił, że w warunkach obozowych prowadzenie tego rodzaju aktywności było częścią utrzymania dyscypliny wewnętrznej. W opinii referenta dzięki wydarzeniom kulturalnym uchodźcy nawiązywali kontakty z miejscową ludnością, która na nie przychodziła. W rezultacie Węgrzy mogli poznać polskie zwyczaje i lepiej zrozumieć uchodźców. W kolejnym wystąpieniu prezes Polsko-Węgierskiego Stowarzyszenia im. Rodziny Korompayów, mgr Joanna

Urbańska, przybliżyła słuchaczom sylwetkę kpt. Emánuela Aladára Korompaya, jednej z dwóch węgierskich ofiar Zbrodni Katyńskiej. Referentka podkreśliła, że życiorys jej bohatera jest przykładem postawy człowieka niezłomnego, dla którego Polska stała się drugą ojczyzną. Nie wahał się oddać za nią życia, a jego cała polsko-węgierska rodzina została bardzo doświadczona przez wojnę, którą przeżyła tylko najmłodsza córka Ilona. Przypomniała zasługi Korompaya, jednego z twórców warszawskiej hungarystyki i autora pierwszego słownika polsko-węgierskiego i węgiersko-polskiego, dla budowania relacji między dwoma narodami. Następnie dr hab. Gábor Lagzi przedstawił drogę naukową i dorobek swojego zmarłego w 2022 r. ojca – prof. Istvána Lagziego – najwybitniejszego badacza losów uchodźców polskich na Węgrzech. Prelegent rzetelnie wskazał także luki źródłowe w pracy omawianego badacza, np. niewykorzystanie źródeł z archiwów polskich w Londynie. Jako ostatni wystąpił mgr Zsolt Turi-Móricz z Uniwersytetu im. Loránda Eötvösa, który zaprezentował referat „Stereotypy a bezpośrednie doświadczenia: wrażenia polskich żołnierzy na temat Węgrów w 1939 roku”, bazujący na wspomnieniach internowanych.

W dyskusji wieńczącej konferencję jej organizatorka z ramienia Biura Badań Historycznych IPN, Maria Zima-Marjańska, wyraziła życzenie, aby obecne i przyszłe pokolenia historyków, badających stosunki polsko-węgierskie, za wzór stawiały sobie benedyktyński sposób pracy prof. Lagziego, który nie ustawał w gromadzeniu materiałów archiwalnych, dotyczących uchodźstwa polskiego na Węgrzech i którego publikacje, na czele z liczącą ponad 1500 stron monografią *Magyarok a Lengyelekért 1939–1945*, dotyczyły wszelkich aspektów badanego tematu.

Konkludując, można powiedzieć, że obrady konferencji pokazały, iż nie tylko wiele zagadnień z dziejów stosunków polsko-węgierskich wciąż wymaga podjęcia badań, lecz także w przypadkach tematów – wydawałoby się – już dobrze opracowanych można zaproponować eksplorację ich nieznanych aspektów lub inne ujęcia, z wykorzystaniem nowych wątków i źródeł. Organizatorzy zapowiedzieli wydanie publikacji, zawierającej teksty poruszające tematykę wygłoszonych referatów.

MARIA ZIMA-MARJAŃSKA – historyk, absolwentka Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, starszy specjalista w Biurze Badań Historycznych Instytutu Pamięci Narodowej. Autorka monografii *Węgry wobec Powstania Warszawskiego* (2015, tłumaczenie na język węgierski, pt. *Magyar katonák és a varsói felkelés*, 2018), *Ekspertyza w sprawie obozu przejściowego w Pruszkowie (Durchgangslager 121 Pruszków) i jego statusu* (2022) oraz współredaktorka dwujęzycznego opracowania pokonferencyjnego *Stosunki polsko-węgierskie podczas II wojny światowej – Lengyel-magyar kapcsolatok a második világháború időszakában* (2019). E-mail: Maria.Zima@ipn.gov.pl

MARIA ZIMA-MARJAŃSKA – historian, graduate of Cardinal Stefan Wyszyński University in Warsaw, senior specialist at the Historical Research Office of the Institute of National Remembrance. Author and co-author of monographs, e.g. *Węgrzy wobec Powstania Warszawskiego* [Hungarian Soldiers and the Warsaw Rising] (2015, translation into Hungarian: *Magyar katonák és a varsói felkelés*, 2018); *Ekspertyza w sprawie obozu przejściowego w Pruszkowie (Durchgangslager 121 Pruszków) i jego statusu* [Expert opinion on the Pruszków transit camp (Durchgangslager 121 Pruszków) and its status] (2022); *Lengyel-magyar kapcsolatok a második világháború időszakában – Stosunki polsko-węgierskie podczas II wojny światowej* [Polish-Hungarian Relations during World War II] (2019). E-mail: Maria.Zima@ipn.gov.pl